

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ДИТИНИ І СВІТУ ДИТИНСТВА В ЕПОХУ АНТИЧНОСТІ

ОЛЕНА, МАРЧЕНКО¹

Анотація

У статті обґрунтовується значущість філософського знання про дитину та світ дитинства як методологічної платформи для розвитку психолого-педагогічного та соціологічного наукового розуміння означених феноменів. Доводиться, що відрив знання про дитину від філософських основ загрожує розмиванням розуміння сутності і смислів світу дитинства. Звернення до античної філософії, не лише в аспекті конструювання освітньо-виховної системи, а й з боку розуміння сутнісних антропологічних характеристик дитинства та світу дитини, дозволило розкрити її непересічне значення у пошуку об'єктивного розуміння досліджуваних феноменів. Мета дослідження – узагальнити філософсько-антропологічні репрезентації дитини і світу дитинства в епоху Античності. Методологія дослідження: загальнонаукові методи аналізу і синтезу у якості філософського інструментарію вивчення дитинства як теоретичного конструкту; задля встановлення особливостей розвитку уявлень про дитину і світ дитинства в епоху Античності, а також обґрунтування закономірностей існування дитини у світі дитинства, було застосовано інтегративний метод, заснований на перетині різних гуманітарних наук – культурології, антропології, філософії, соціології, психології, етнографії, історії, філології та, етології. Представленні у статті узагальнення дозволили дійти висновку, що рефлексія феномена дитинства не була другорядною чи незначною в картині філософського пізнання епохи Античності. Навпаки, вона не лишень виступала інструментом вирішення проблем буття і пізнання, а й мала цілком самодостатній характер, демонструючи споконвічний інтерес філософії до людини на початковому етапі її життя. Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати дають змогу осмислювати дитинство і дитину, звертаючись до її аксіології та екзистенціальності, до її можливого майбуття, виправдовуючи її, даючи їй шанс відбутися в дорослому віці. Таким чином, саме філософія стала підґрунтям для нової методологічної оптики й спрямувала процес пізнання людини на початку її існування до формування власне психолого-педагогічного та соціологічного знання про дитинство і дитину.

Ключові слова: дитина, світ дитинства, антична філософія, освітньо-виховні практики.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Виявлення філософсько-антропологічних смислів дитинства є однією з найбільш актуальних проблем теорії та практики гуманітарного знання і культури в цілому.

Дитинство було предметом осмислення вже у первісних формах філософствування: міфах, хоровій і монадичній ліриці, листах, ораториці, діалогах і трактатах. Про це красномовно свідчить і значний корпус античної філософії. Філософське розуміння дитинства визначалося культурними практиками виховання дітей і репрезентацією цього досвіду в тих чи інших культурних текстах. Репрезентації являли собою форми рефлексії, виявляючи смисли дитинства і дитини та оптимальність культурних практик формування світу дитинства. Репрезентації не лише фіксували даність досвіду дитинства,

а й давали йому етико-етичну і соціальну оцінку, сприяючи виробленню культурної норми ставлення до дитинства. У зв'язку з цим можна говорити про репрезентативність тих чи інших форм рефлексії.

Найбільш репрезентативними у формуванні філософського розуміння дитинства є словесні форми. Саме в них – у міфі, фольклорі, художній літературі, публічних промовах, у різних жанрах філософського дискурсу – дитинство і дитина були предметом первинної рефлексії. Ці словесні форми не лишень фіксували знання, але включали в себе його аналіз і критику, висловлювали ставлення до знання, пов'язували відоме і нове знання. Зазначені форми покладено в основу формування соціально-гуманітарного наукового знання про дитинство: педагогіки, психології, дитячої психіатрії, соціології, ювенальної юстиції. Розвиток теорії та практики напрямів соціально-гуманітарного знання призвів до їхнього певного відриву від вихідних форм знання про дитинство, що стало певним парадоксом у розвитку самого соціально-гуманітарного знання.

¹ Дніпровський державний університет внутрішніх справ (Дніпро, Україна)

E-mail: lina728@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2069-9942>

Розвиток напрямів соціально-гуманітарного наукового знання з акцентом на синхронному зрізі предметних галузей та ігноруванням історико-філософських засад неминуче призводив до їхньої редукції та замикання рефлексивних інтенцій у сфері часткових наукових напрямів. З цієї причини лише у XXI ст. з'ясувалося, що педагогічні, психологічні та соціологічні глосарії не мають у своєму розпорядженні єдиного універсального визначення дитинства, оскільки не спираються ні на філософське розуміння місця дитинства і дитини в історії культури, ні на сутнісні характеристики дитини.

Психологічний, педагогічний, соціологічний дискурс про дитинство і дитину, оперуючи окремими цитатами з філософських текстів, загалом витісняв філософську рефлексію як надлишкову, далеку від практичних потреб. Мала місце і тенденція «привласнення» філософських праць тією чи іншою предметною галуззю. Так «Еміль» Ж.-Ж. Руссо привласнений історією педагогіки, сатира А. Кантемира – історією літератури, «Психологія дитинства» В. Зеньковського – відповідно психологією.

Звідси постає закономірне питання: у якій предметній царині за такого підходу може опинитися С. І. Гессен із його «Філософією покарання» і «Основами педагогіки: введенням у прикладну філософію»? Відзначаючи певний відрив соціально-гуманітарного наукового знання від філософських засад, ми водночас не маємо наміру дорікати педагогам, психологам, соціологам, адже ці галузі науки та філософське знання тісно пов'язані й мають давню історію, репрезентовану в розвитку таких напрямів, як позитивізм, філософія техніки, філософія мови, філософія мистецтва, філософська антропологія.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Полеміка про місце філософії у формуванні наукової картини світу актуальна й донині, хоча саме поняття наукової картини світу наразі далеке від ілюзій про якусь цілісність. На зламі XX-XXI ст. мова йде вже про «калейдоскоп» картин світу, які визначаються науковим напрямом, досягненнями в галузі окремих наук, а також становленням нових наукових дисциплін. Так, окрім понять природничо-наукової та соціально-гуманітарної картин світу, що утвердилися в історії та філософії науки, існує тенденція у царині окремих наук і навіть наукових дисциплін визначити себе через поняття картини

світу: хімічної, фізичної, філологічної. Не дивно, що філософія, яка споконвіку опікується найзагальнішими питаннями буття і пізнання, в умовах диференціації знання, його розширення, стрімкої зміни наукових парадигм, що стало ознакою інформаційної епохи, виглядає надлишковою.

Загальновідомо, що проблема співвідношення філософії та часткового наукового знання має універсальний характер. Удавана очевидність цілої низки феноменів культури, наприклад моди, джазової імпровізації, окремих новітніх жанрів художньої творчості, нівелювала в конструюванні їхнього наукового розуміння інтроспекцію та перспективу, залишаючи розуміння як таке у площині «тут і зараз». Як наслідок, музикознавці, наприклад, можуть обстоювати неможливість визначення сутності свінгу та імпровізації, хореографи – наново відкривати контактну імпровізацію в танці, мистецтвознавці – розглядати неоархаїку в синхронному аспекті як нову хвилю авангардизму, а педагоги, психологи, соціологи, що розробляють проекти оптимального розвитку дитини, – вважати за можливе обходитися без філософського погляду на дитинство і дитину. Напрошується очевидний висновок: відрив від філософських джерел не приносить користі не лишень самій філософії, яка отримує тавро надлишкового, а отже, й непотрібного знання, а й спеціальному науковому знанню, що втрачає свою фундаментальну основу для розв'язання проблеми дефініції, виявленні сутнісних характеристик предмета знання, й врешті-решт і саму сутність досліджуваного явища.

У випадку із дослідженням дитинства і дитини в парадигмах часткового наукового соціально-гуманітарного знання виникає ціла низка філософських запитань, які потребують відповідей і уточнень. Найбільш важливе з них: «Що таке є людина, як предмет пізнання, на початковому етапі свого існування – дитинстві?». І мова йде аж ніяк не про емпіричне дитинство, а про істинну сутність дитинства і дитини. Зрозуміло, пошук істини – це завдання не тільки філософії, а й різних галузей науки. Зауважимо при цьому, що не лише наука, а й філософія не претендує на володіння об'єктивною істиною. Однак для розкриття об'єктивної істини дитинства і дитини вочевидь недостатньо будь-якого спеціального наукового знання, включно з медициною, педагогікою, психологією. Пошук істини неминуче приведе до витоків соціального, історичного, культурного знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Процес формування філософських уявлень про дитинство розпочався зі стародавніх релігійних і філософських текстів, що виражали світоглядний погляд на процес виховання дітей, який, як правило, відображав морально-етичний контекст. У державах Стародавнього Сходу, у Давній Греції та Давньому Римі, як свідчать праці філософів, склалися системи родинного й суспільного виховання та зародилися перші філософсько-педагогічні теорії, уперше було розмежовано вікові етапи дитинства (Аристотель, Гіппократ, Піфагор, Платон, Птолемей). У спадщині античних філософів простежується цільова зацікавленість держави у втіленні філософськи осмислених ідеалів моральності, а виховання дітей постає як частина політики.

Навіть побіжний огляд філософських та культурологічних досліджень у Новий час дозволяє стверджувати: феномен світу дитинства набуває вже екзистенціональної визначеності і виразності. Так, М. Шелер, розглядаючи дитинство як соціально-культурний феномен у хронологічній ретроспективі, дійшов висновку про закономірність появи в дітей нових якісних змін, які залежать від соціальних, політичних, економічних і культурних подій. Він створив методологію комплексного пізнання людини, стверджуючи тотожність структурної єдності свідомості світу, самосвідомості та свідомості Бога. На його думку, людина як «екзистенція» спрямована до трансцендентності (осмисленого буття), виступаючи співавтором божественного задуму, який втілюється в актах, що онтологізують. Критикуючи західну філософію, М. Шелер стверджував, що людина відкрита світові, наділена самосвідомістю і самоідентичністю (її життя є саморухом, самоорганізацією, самодіяльністю), а внутрішнє життя протікає як низка подій, співвіднесених із центром, що задає послідовність дій (Scheleer, Frings &, Kelly, 2009)..

У другій половині ХХ ст. інтерес до проблематики дитинства суттєво зріс, що пояснюється загальною гуманітаризацією наукового дискурсу у різних галузях наукових досліджень. Так, М. Мід наголошувала на ключовій ролі дитини у суспільстві, зокрема щодо розуміння механізмів культурних трансформацій та досягнення стабільності, вказуючи на важливість вивчення дитинства для глибшого розуміння культурної динаміки та ідентичності (Mead, 1955).

У ХХІ ст. відкрилися нові можливості для осмислення проблематики дитинства з позиції міждисциплінарного полікультурного підходу. Зокрема, у фундаментальній праці К. Лаеса та В. Вуаланто «Діти та повсякденне життя в римському та пізньоантичному світі» (Laes, 2012) встановлюється, що означало бути дитиною на той час: якими були дитячі турботи, інтереси та переконання. Об'єднуючи різні теоретичні підходи та вихідні матеріали, автори досліджують середовище, в якому жили діти, їхній досвід повсякденного життя, обмеження їхньої свободи дій. Заслугує на увагу в контексті розгляду особливостей світу дитини й праця «Історії повсякденного життя римського світу» (Dickey, 2017), у якій узагальнено дотичні до цієї проблематики уривки з давніх колоквиумов, а також фундаментальне дослідження Л. Бомонт, М. Діллона, Н. Харрінгтона «Діти в Античності» (Beaumont, Dillon, & Harrington, 2024). Серед українських філософів – дослідників світу дитинства – слід відзначити Т. Довженко (Довженко, 2023), М. Дроботенко (Дроботенко, 2013), М. Лугову (Лугова, 2023), С. Черняк (Черняк, 2016).

Мета дослідження – узагальнити філософсько-антропологічні репрезентації дитини і світу дитинства в епоху Античності.

У ході дослідження було використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу у якості філософського інструментарію вивчення дитинства як теоретичного конструкту. З метою встановлення особливостей розвитку уявлень про дитину і світ дитинства в епоху Античності, а також обґрунтування закономірностей існування дитини у світі дитинства, було застосовано інтегративний метод, заснований на перетині різних гуманітарних наук – культурології, антропології, філософії, соціології, психології, етнографії, історії, філології, етології тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Науковий пошук істини щодо дитинства і дитини передбачає виокремлення з життя людини одного, по суті, невеликого, періоду дитинства і дослідженні його особливостей з позицій соціалізації та інкультурації, оптимальних для даного типу культури і потреб соціуму. Філософське ж осмислення істини дитинства і дитини будується на виявленні і об'єктивації сутнісних характеристик феномена у культурі в цілому. Пошук істини про людину на її початковому етапі розвитку,

в єдності усіх її вікових груп, в амбівалентності її приходу у світ і відходу зі світу, в її людській даності та культурній заданості, в її первісному і завершальному стані – це завдання філософії, а не часткового наукового знання.

Філософія осмислює феномен дитинства з позицій найзагальніших законів буття і пізнання. Філософія не обирає, що є більш важливим у пізнанні людини-дитини – її архетипічна сутність чи її «заданість» культурою і соціумом, – а приймає і те, і інше. Філософія не виключає соціально-педагогічної прагматики, приймаючи необхідність оптимального виконання соціального замовлення на формування нових поколінь. То чи можна займатися розвитком дитини поза виявленням філософсько-антропологічних смислів опозицій: культура – дитина, дорослий – дитина? Відповіді на ці запитання, осмислення їх і власне сама їх постановка ведуть до актуалізації філософського знання про дитинство в його дискурсивній живій синхронній і діахронній цілісності, від першоджерел форм філософствування до сучасної філософії.

Відрив соціально-гуманітарного знання від філософського знання про дитинство і дитину навряд чи можна кваліфікувати як відхід від етимології слова-поняття, як це може мати місце в лінгвістиці. Сенси явищ у культурі неминуче трансформуються, оскільки еволюціонує людство. Дійсно, в історії культури змінювалися конкретні завдання належного виховання та освіти дитини, проте дитинство і дитина як онтологічна даність залишалися незмінними. Архетип дитини як початку людського існування – це синтезований досвід усього людського роду, непідвладний культурним трансформаціям.

Дитина в ряду архетипів є одним із найдавніших і, ймовірно, як духовний орган – найактивніших у психічному бутті. Вона зберігається в матричній структурі будь-якого іншого архетипу, забезпечуючи йому широкий діапазон психічних опцій, які є основою стабільності та розвитку буття, а також і його осмислення. Архетипічна матриця дитини досить активно проявляється в маскулінних архетипах героя, рятівника, мандрівника, антигероя. Так, могутній, непереможний Ахіллес – яскраве втілення архетипу героя – ображається, немов дитина, на Агамемнона, який відібрав у нього Брезеїду, і виплескує образу своїй матері – Фетіді. Закоханий Геракл поводить, як хлопчик, виконуючи всі забаганки коханої, вбираючись за її примхою в жіночу сукню і сідаючи за прядку.

Герой часто наївний і безпосередній у вираженні своїх почуттів, немов дитина. Не дарма іпостась героя надзвичайно актуальна в дитячих образах: діти й маленькі істоти в народних і літературних казках є героями-переможцями. Героїку дитячого образу в літературі одними з перших помітили дитячі письменники, які зуміли проникнути в інтенціональний початок дитинства, вловити його векторну спрямованість до досконалої дорослості.

Архетип дитини є найдавнішим у низці архетипів-персоналій, які репрезентують або персоніфікують певні інстинктивні дані, які є проявами примітивної темної психіки, справжні, але невидимі коріння свідомості. Архетип дитини не тотожний реальній дитині, його не можна ідентифікувати як конкретний досвід дитини. Архетип не копія емпіричної дитини, а символ, що живе в глибинах колективного несвідомого, є продуктом колективної несвідомої психічної активності людства, передсвідомий аспект дитинства колективної душі.

У зв'язку з цим недооцінка філософського розуміння дитинства в педагогіці та психології однозначно призводила до «глухих кутів» неспроможності виразити смисли досліджуваного явища засобами часткового знання.

Така непроясненість розуміння дитинства і глухі кути невиразності його смислів особливо гостро стали відчуватися на рубежі ХХ–ХХІ ст., у період глобальної трансгресії культури. Це був час викликів, які постали перед філософією із активним розвитком вузько спеціалізованого наукового знання. Поряд з іншими викликами, філософія прийняла й виклик сконструювати розуміння дитинства і дитини. За чверть століття у цій царині було зроблено досить багато. Так, філософія звернулася до осмислення соціокультурної цінності дитинства (Mead, 1955), до його філософського виправдання (Huizinga, 1964) до цілісного вибудовування європейського історико-філософського дискурсу дитинства та екзистенціалів дитинства (Jung, 1964).

У філософії ХХІ ст. були актуалізовані філософсько-антропологічні смисли впливу дорослих на дітей, відповідно до типу культури і норм, які культура передбачає (Antal, 2024; McCormack, 2024). Процеси соціалізації та інкультурації як ніколи розкрили свій репресивний характер у насадженні у суспільстві культурної норми. Водночас дитина-бунтар, яка вставала в опозицію до цих норм, потребувала виправдання, осмис-

лення своїх сутнісних характеристик з позицій істини. Затребуваним стало звернення до історико-філософського дискурсу і конструювання історії формування філософського розуміння дитинства.

Осмилення праць філософів сучасності з позицій рефлексії в них теми дитинства і дитини, висвітили не стільки недостатність рефлексії феномена дитинства, скільки її імпліцитність. Вибудовування західного історико-філософського дискурсу дитинства від Античності до XXI ст. дало змогу побачити, що рефлексія феномена дитинства аж ніяк не була другорядною чи незначною в картині філософського пізнання. Навпаки, вона не лишень виступала інструментом прояснення проблем буття і пізнання, а й мала цілком самодостатній характер, демонструючи інтерес філософії до людини в пошуках відповіді на запитання І. Канта: «Що таке людина?».

Зібрані воєдино і концептуально опрацьовані, з позицій виявлення сутнісних характеристик, висловлювання про дитинство і дитину у працях Геракліта, Платона, Аристотеля, Ж.-Ж. Руссо, К.А. Гельвеція, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля перестали виглядати як другорядні, побіжно зроблені зауваження. Очевидною ставала смислова функція пасажів про дитинство – поглиблення розуміння онтологічного і гносеологічного контексту. Прояснився розвиток філософсько-антропологічної складової в проблематиці буття і пізнання. Тим самим ще раз проявилася очевидність філософських засад психолого-педагогічного знання. Справді, вже у Геракліта, Платона й Аристотеля можемо виявити обґрунтування засад фізичного й духовного виховання, плекання громадянських почуттів, патріотизму – усього того, що знайшло свій подальший розвиток у підготовці антропологічного розвороту у філософії, а також у формуванні теорії та практики західної педагогічної культури.

Саме у філософії античності визначилися засади західної філософської антропології, яка осмислила людину в її дитячому стані, і саме тоді було закладено підвалини європейської системи виховання та освіти. Античність диференціювала дане і належне світу дитинства і дитини, що були так необхідні культурі та соціуму, формуючи етику ставлення до дітей. Геракліт одним із перших в античній культурі висловлює співчуття, дивлячись на юнаків, «чий спадкові статки розтринькані... чи на дівчинку, згвалтовану і позбавлену цноти під час всеношних свят, чи на гетеру –

ще не жінку, але таку, що вже має жіночий досвід» (Fragments, 2001). У працях Платона, Аристотеля, Фукідіда Греція представила теорію і практику античного виховання, яка стала підґрунтям розвитку культури європейської, визначивши тим самим зміст і засоби виховання й освіти на основі філософського розуміння сутності людини, її тілесно-душевної дихотомії.

Дитина в давньогрецькій філософії насамперед людина, чие буття має значення в загальному порядку речей. «Усяке тіло стрімко тече і мчить, подібно до Еврипа, то приливаючи від дитинства до юності, то відливаючись і відкочуючись від юності до старості. <...> Ніщо людське не залишається колишнім, але змінюється і зазнає всіляких перипетій» (Fragments, 2001). Діалектика Геракліта виявляє необхідність переоцінки морально-етичної норми античного язичництва у ставленні до дітей, утверджує онтологічну значущість дитинства і неприпустимість заподіяння шкоди дитині. Геракліт відзначає вікову мінливість людини як прояв загального порядку речей.

Рефлексія античного дискурсу виявляє, з одного боку, невисокий рівень соціальної та культурної цінності дитинства у свідомості давніх греків, а з іншого боку, гуманізм античної філософії. Саме філософи визнають цінність світу дитинства, всупереч поширеним серед своїх сучасників соціально-побутовим уявленням про його меншовартість, порівняно із світом дорослих.

Дитина у Геракліта вписана в контекст розуміння життя, сповненого сліз, і песимістичного розуміння Всесвіту, як така, яка приречена на загибель. Геракліт з гіркотою говорить про те, що немає нічого постійного, але все змішано, як у бовтанці... переміщається і змінює одне одного у нескінченній грі Вічності (Еона). – А що таке вічність? Дитя, що грає, кістки кидає, то виграє, то програє» (Fragments, 2001).

Уявлення про світ дитинства і дитину знайшли відображення і у давньогрецькій практиці виховання. Так, Діоген, виховуючи синів Ксеніада, навчав їх, окрім усіх інших наук, їздити верхи, стріляти з лука, володіти пращею, метати дротики; а потім у палестрі він велів наставникові загартовувати їх не так, як борців, а лише настільки, щоб вони вирізнялися здоров'ям і рум'янцем. Діти запам'ятовували напам'ять багато уривків із творінь поетів, істориків і самого Діогена; всі початкові відомості він викладав їм коротко для зручності запам'ятовування. Він навчав, щоб вони

самі про себе дбали, щоб їли просту їжу і пили воду, коротко стриглися, не вдягали прикрас, не носили ні хітонів, ні сандалій, а вулицями ходили мовчки, опустивши погляд. <...> Вони, своєю чергою, теж дбали про Діогена і заступалися за нього перед батьками (Diogenis, 2002)

Відомий давньогрецький філософ-матеріаліст, автор праці з теорії атомів Демокріт вважав, що становлення особистості залежить від природи людини. Кожна людина – це індивідуальність. До питань виховання він відносив сам процес навчання і виконання певних вправ, які виконувалися за допомогою слова, дій, переконань, доводів і власного прикладу. Мета виховання полягала в досягненні чесноти, а основою виховання слугувала совість. З ним тісно пов'язаний і процес навчання, за допомогою якого відбувається формування людини на особистість. Природа і навчання подібні між собою, – вважав він, – адже вчення також дає людині нову подобу, але, роблячи це, воно тільки виявляє природу, розкриваючи риси, які природа заклала від початку. Той, хто виховує в чеснотах переконанням і доводами розуму, виявиться кращим, ніж той, хто застосовує закон і примус. Бо той, хто утримується від несправедливості, тільки підкоряючись закону, буде, імовірно, грішити потайки; той же, кого спонукають чинити належним чином його переконання, навряд чи робитиме щось неналежне, потайки чи явно. Тому той, хто чинить правильно свідомо, є людиною мужньою і водночас розсудливою, вважав Демокріт (Vertugman, 2022)

Платон визначав дитину як онтологію початку. На його думку, у всякій справі найголовніше – це початок, особливо, якщо це стосується чогось юного і ніжного (Plato, 1961). Він співвідносить із дитинством і дитиною категорії любові та блага. Її Божественна дитина – Ерот – амбівалентна і цілісна. Вона є любов у її тілесно-духовній єдності, а отже, вона є благо. Ерот – це архетип дитини, сутнісною характеристикою якої є її занедбаність. Вона випадковим чином закинута у світ, де й перебуває у цьому стані занедбаності. Архетипічна занедбаність знаходить об'єктивацію і розвиток в емпіриці. Ерот – син Пороса і жєбрачки Пенії, він зачатий під час бенкету. За описом Платона, він завжди бідний і, всупереч поширеній думці, зовсім не гарний і не ніжний, а грубий, неохайний, без взуття і без домівки. Він тягнеться до прекрасного й досконалого, хоробрый, сміливий і сильний (Plato, 1961). Він пустотливий, некерований, у нього редуко-

вана стать, він є початок і кінець людського існування. Ерот – предтеча архетипу Божественної дитини К. Г. Юнга (Jung Carl, 1964).

Платон акцентував увагу на таких особливостях дитини: непосидючість, прагнення до гри, неохайність, непрактичність. Дитина тягнеться до краси і блага, але її не можна назвати ні прекрасною, ні благородною. Дитина, таким чином, не відповідає необхідній культурній нормі: вона є дане, з якого необхідно сформувати щось належне – охоронця держави, митця, політичного діяча тощо. Роздуми Платона про можливості соціального конструювання дитинства виходять за межі основ психолого-педагогічного знання і транспортуються вже в соціологію. Вільні громадяни – вартівні своєї держави, ті, хто захищатиме, охоронятиме, берегтиме її. Виховання захисників поліса – це прагматично значуща для грецького державного устрою проблема: кожен вільний громадянин ніс особисту відповідальність за долю поліса (Plato, 1961).

Античність в особі Платона й Аристотеля представила перші переконливі концепції виховних систем, що включають усі напрями освітньо-виховного впливу, відомі й донині: громадянсько-патріотичний, професійний, естетичний, фізичний, духовний, інтелектуальний. Античність забезпечила можливість подальшої рефлексії дитинства у філософії Середніх віків, створивши підґрунтя для диференціації елітарного і масового виховання, що передбачає підготовку до активної соціальної дії, управління, формування соціальної відповідальності.

Фіксація в античній філософії жорстокого і доброго ставлення до дітей стала основою трансляції необхідності гуманного ставлення до дітей у культурі Відродження і формування засад правової культури щодо дітей у Новий час. Обґрунтування принципу природоподібного виховання та інтелектуального розвитку спирається на розуміння природи дитячого віку, вироблене в Античності. Ідеї філософської антропології XIX – XXI ст., зокрема імпліцитно виражені у твердженні А. Шопенгауера про цілісність людини у сукупності усіх її вікових етапів, поряд із обґрунтуванням І. Кантом Інакшості дитини, відносно світу дорослої людини (Черняк, 2016), спиралися саме на античний дискурс дитинства.

Висновки. Таким чином, саме філософія стала підґрунтям для нової методологічної оптики й спрямувала процес пізнання людини на початку її існування до формування власне психо-

лого-педагогічного та соціологічного знання про дитинство і дитину. Ясність, простота словесної форми, компаративний аналіз різних виховних систем (Афіни – Спарта), історіографія практичних результатів виховання сприяли інтеріоризації та впровадженню античного досвіду у наступні культурні практики. При цьому філософське розуміння людини, значною мірою привласнене педагогікою, не може вважатися надлишковим, і бути редукованим до окремих цитат у курсі історії педагогіки. Відрив від філософських дже-

рел позбавить педагогіку, психологію та інші соціальні науки фундаментальної основи для розв'язання проблеми дефініції, виявленні сутнісних характеристик предмета знання, а врешті-решт і самої сутності досліджуваного явища. Філософія XX-XXI ст. продовжує осмислювати дитинство і дитину, звертаючись до її аксіології та екзистенціальності, виявляючи істину її даності й істину її можливого майбуття, виправдовуючи її, даючи їй шанс відбутися в дорослому віці.

Список використаних джерел

- Antal P. Philosophical Questions of the Relation to Goods in Antiquity and Scholastic Philosophy. Essays of Faculty of Law University of Pécs, Yearbook of [year]. 2024. <https://doi.org/10.15170/studia>
- Aristotle. Complete Works of Aristotle. Edited by Jonathan Barnes. Oxford: Princeton University Press. 1984.
- Baloyannis St. The philosophy of Heraclitus today. *Encephalos*. 2013. 50. P. 1-21.
- Beaumont L.A. & Dillon M. & Harrington N. Children in Antiquity. Routledge, 2024. 620 p.
- Berryman S. Ancient Atomism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/atomism-ancient/>
- Dickey E. Stories of Daily Life from the Roman World. Cambridge University Press, 2017. 178 p.
- Diogenes Laertii. Edit M. Marcovich. Stuttgart-Lipsia, Teubner, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, vol. 1: Books I-X. 2002.
- Довженко Т. Феномен дитинства у філософській антропології: історичний екскурс. Новий Колегіум. 2023. № 1 (113). С. 17–22.
- Дроботенко М. О. Релігійні смисли у стратегіях сучасного виховання: автореф. дис.... канд. філос. наук: 09.00.10 / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2013. 18 с.
- Huizinga J. In the Shadow of Tomorrow. New York W.W. Norton. 1964. 238 p.
- Kant I. Investigation into the Clarity of the Principles of Natural Theology and Morality. Newcomb Livraria Press, 2024. 88 p.
- Laes C., Vuolanto V. Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World. Routledge, 2019. 388 p.
- Laes C. Children in the Roman Empire. Cambridge University Press, 2016. 352 p.
- Лугова М. С. Філософія дитиноцентризму: від І.Канта до В.Кременя. Дослідження з історії і філософії науки і техніки, том 32, № 1. 2023. С. 99-107.
- McCormack L. Childhood in Ancient Rome. World History Encyclopedia. 2024. URL: <https://www.worldhistory.org/article/2387/childhood-in-ancient-rome/>
- Mead M. Wolfenstein M. Childhood in Contemporary Cultures. Chicago: The University of Chicago Press, 1955. xi, 473 p.
- Plato. Collected Dialogues, E. Hamilton & H. Cairns, eds.; Princeton NJ: Bollingen, 1961. 1379 p.
- Scheler M. & Frings K. & Kelly E. The Human Place in the Cosmos. Bibliovault OAI Repository, the University of Chicago Press. 2009.
- Jung Carl G. Man and his Symbols. Anchor Press Doubleday. New York. London; Toronto, Sydney Auckland. 1964. 319 с.
- Fragments: The Collected Wisdom of Heraclitus by Heraclitus (Author), Brooks Haxton (Translator), James Hillman (Foreword). Penguin Group USA. 2001. 128 p.
- Черняк С. Г. Виникнення та розвиток виховання у світовій цивілізації. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2016. № 4. С. 39-47.

References

- Antal, P. (2024). Philosophical Questions of the Relation to Goods in Antiquity and Scholastic Philosophy. Essays of Faculty of Law University of Pécs, Yearbook of [year]. <https://doi.org/10.15170/studia>
- Aristotle (1984). Complete Works of Aristotle. Edited by Jonathan Barnes. Oxford: Princeton University Press.
- Baloyannis, St. (2013). The philosophy of Heraclitus today. *Encephalos*. 50. P.1-21.
- Beaumont L.A. & Dillon M. & Harrington N. (2024). Children in Antiquity. Routledge, 2024. 620 p.
- Berryman, S. (2022). Ancient Atomism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/atomism-ancient/>

- Dickey, E. (2017). *Stories of Daily Life from the Roman World*. Cambridge University Press. 178.
- Diogenis, L. (2002). Edit M. Marcovich. Stuttgart-Lipsia, Teubner, *Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, vol. 1: Books I-X*.
- Dovzhenko, T. (2023). Fenomen ditinstva u filososfskii antropologii: istorichnii yekskurs. *Novii Kolegium*. № 1 (113). P. 17–22 [in Ukr.].
- Drobotenko, M. O. (2013). *Religiini smisli u strategiyakh suchasnoho vikhovannya: avtoref. dis.... kand. filos. nauk: 09.00.10 / KhNPU im. G. S. Skovorodi*. Kharkiv. 18 p. [in Ukr.].
- Huizinga J. (1964). *In the Shadow of Tomorrow*. New York W.W. Norton. 1964. 238 p.
- Kant, I. (2024). *Investigation into the Clarity of the Principles of Natural Theology and Morality*. Newcomb Livraria Press. 88.
- Laes, C. & Vuolanto V. (2019). *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*. Routledge. 388.
- Laes, C. (2016). *Children in the Roman Empire*. Cambridge University Press. 352.
- Lugova, M. S. (2023). *Filosofiya ditinotsentrizmu: vid I.Kanta do V.Kremenya*. *Doslidzhennya z istorii i filosofii nauki i tekhniki*. 32, 1. 99-107.
- McCormack, L. (2024). *Childhood in Ancient Rome*. *World History Encyclopedia*. URL: <https://www.worldhistory.org/article/2387/childhood-in-ancient-rome/>
- Mead M. (1955). *Wolfenstein M. Childhood in Contemporary Cultures*. Chicago: The University of Chicago Press, XI. 473.
- Plato. (1961). *Collected Dialogues*, E. Hamilton & H. Cairns, eds.; Princeton NJ: Bollingen. 1379.
- Scheler M. & Frings K. & Kelly E. (2009). *The Human Place in the Cosmos*. *Bibliovault OAI Repository*, the University of Chicago Press.
- Jung Carl G. (1964). *Man and his Symbols*. Anchor Press Doubleday. New York. London; Toronto, Sydney Auckland. 319.
- Fragments: The Collected Wisdom of Heraclitus by Heraclitus (Author), Brooks Haxton (Translator), James Hillman (Foreword)*. (2001). Penguin Group USA. 128.
- Chernyak, S. G. (2016). *Viniknennya ta rozvitok vikhovannya u svitovii tsivilizatsii*. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal*. 4. 39-47.

ELENA, MARCHENKO – Doctor of Philosophy (D.Sc.),
Professor of the Department of Theory and History of State and Law,
Constitutional Law and Human Rights, Dnipro State University of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine).
E-mail: lina728@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2069-9942>

PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL REPRESENTATIONS OF THE CHILD AND THE WORLD OF CHILDHOOD IN THE ANTIQUITY

Abstract

The article substantiates the importance of philosophical knowledge about the child and the world of childhood as a methodological platform for the development of psychological, pedagogical and sociological scientific understanding of these phenomena. It is proved that the separation of knowledge about the child from philosophical foundations threatens to blur the understanding of the essence and meanings of the world of childhood. The appeal to ancient philosophy, not only in terms of designing an educational system, but also in terms of understanding the essential anthropological characteristics of childhood and the world of the child, has made it possible to reveal its outstanding importance in the search for an objective understanding of the phenomena under study. The purpose of the study is to summarise philosophical and anthropological representations of the child and the world of childhood in the Ancient period. Research methodology: general scientific methods of analysis and synthesis as a philosophical tool for studying childhood as a theoretical construct; in order to establish the peculiarities of the development of ideas about the child and the world of childhood in the Antiquity, as well as to substantiate the laws of the child's existence in the world of childhood, an integrative method based on the intersection of various humanities – cultural studies, anthropology, philosophy, sociology, psychology, ethnography, history, philology and ethology – was used. The generalisations presented in the article allow us to conclude that the reflection on the phenomenon of childhood was not secondary or insignificant in the picture of philosophical cognition of the Ancient period. On the contrary, it not only served as a tool for solving the problems of being and cognition, but also had a completely self-sufficient character, demonstrating the original interest of philosophy in man at the initial stage of his life. The practical significance of the study lies in the fact that its results make it possible to comprehend childhood and the child, referring to his or her axiology and existentiality, to his

or her possible future, justifying it, giving it a chance to take place in adulthood. Thus, it was philosophy that became the basis for a new methodological optics and directed the process of cognition of man at the beginning of his existence to the formation of psychological, pedagogical, and sociological knowledge about childhood and the child.

Key words: child, world of childhood, ancient philosophy, educational practices.

© The Authors(s) 2024

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 10.10.2024

Accepted date 17.10.2024

Published date 07.11.2024

How to cite: Олена, Марченко. Філософсько-антропологічні репрезентації дитини і світу дитинства в епоху античності. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2024. 21 (98). P. 168–176
doi <https://doi.org/10.32782/hst-2024-21-98-20>